

Invoeringsvarianten Piramide

Piramide is een educatieve methode voor jonge kinderen van 0 tot 7 jaar, met extra aandacht voor de kinderen die meer ondersteuning of juist meer uitdaging nodig hebben. Piramide stimuleert spelenderwijs een brede ontwikkeling bij jonge kinderen. Er wordt gebruikgemaakt van projecten waarbij op gestructureerde en samenhangende wijze alle ontwikkelingsgebieden worden gestimuleerd binnen een thema. Piramide wordt gebruikt in kinderdagverblijven, peuterspeelzalen en in de groepen 1, 2 en 3 van het basisonderwijs.

Werkwijze Piramide

Tijdens de drie weken van een project spelen en experimenteren kinderen in de verschillende hoeken van het lokaal die zijn aangepast aan het thema. Daarnaast voeren ze verschillende interactieve activiteiten uit in een (kleine) groep, waarbij ze bijvoorbeeld samen ontdekkingen doen, of genieten van een verhaal. Hierbij is aandacht voor alle ontwikkelingsgebieden waaronder de sociaal-emotionele ontwikkeling, maar ook de ontwikkeling van taal, rekenen en motoriek¹. De projecten zijn in vier stappen opgebouwd: Oriënteren, Demonstreren, Verbreden en Verdiepen. Afhankelijk van de samenstelling van een groep kan er meer aandacht besteed worden aan de stappen Oriënteren en Demonstreren, of kan er juist meer aandacht besteed worden aan Verbreden en Verdiepen. Voor baby's en dreumesen is een apart boek ontwikkeld met suggesties bij de Piramide-projecten die aansluiten bij de interesses en mogelijkheden van de allerjongsten.

Invoeringsvarianten

Om gunstige effecten bij doelgroepkinderen te kunnen opleveren, moeten de condities waaronder met Piramide gewerkt wordt, aan bepaalde criteria voldoen. Deze condities hebben betrekking op het percentage doelgroepkinderen, het aantal dagdelen aanwezigheid, tutorinzet, groepsgrootte en training en coaching tijdens de implementatie van Piramide. Met de komst van de Wet OKE op 1 augustus 2010 zijn er bovendien wettelijke eisen opgesteld voor gemeenten om aan deze condities te voldoen. Bij Piramide werken we met drie varianten: deze noemen we regulier, light en ultra-light. Bij elke variant wordt een aantal condities gespecificeerd waaronder Piramide wordt uitgevoerd, zie figuur 1.

Figuur 1: Invoeringsvarianten Piramide

Invoeringsvarianten	Percentage doelgroepkinderen	Richtlijn t.a.v. maximale groepsgrootte*	Minimum aantal dagdelen / uren**	Richtlijn t.a.v. tutorinzet per week ***
Regulier	>50%	Kinderdagverblijf/ Peuterspeelzaal: 12 Basisonderwijs: 20	4 dagdelen/10 uur 7 dagdelen	Bijvoorbeeld bij 11 doelgroepkinderen minimaal 13 uur
Light	30%-50%	Kinderdagverblijf/ Peuterspeelzaal: 14 Basisonderwijs: 25	4 dagdelen/10 uur 7 dagdelen	Bijvoorbeeld bij 6 doelgroepkinderen minimaal 8 uur
Ultra-light	<30%	Kinderdagverblijf/ Peuterspeelzaal: 16 Basisonderwijs : 25	4 dagdelen/10 uur 7 dagdelen	Bijvoorbeeld bij 4 doelgroepkinderen minimaal 6 uur

* In een kinderdagverblijf is de maximale verhouding personeel-kind 1:6 (2-3 jarigen) en 1:8 (3-4 jarigen)

** Minimum eis aanwezigheid doelgroepkinderen in voorschoolse situatie, wettelijk bepaald

*** Richtlijn minimale tutorinzet is vier tutoractiviteiten (4x15 minuten=1uur) per doelgroepkind en aanwezigheid bij aansluitende groepsactiviteiten (4x maximaal 30 minuten= 2 uur) per groep

¹ Jepma, IJ., Rutten, S. & Beekhoven, S. (2009). Quick scan VVE-programma's. Utrecht: Sardes.
<http://www.sardes.nl/uploads/quickscanVVEprogrammasdefinitief.pdf>

Piramide voor alle kinderen

Dit artikel richt zich op invoeringsvarianten om voor doelgroepkinderen gunstige effecten te bereiken. De Piramide-methode is echter geschikt voor alle kinderen, niet alleen voor doelgroepkinderen. Voor kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong staan er bijvoorbeeld in ieder Piramide-project voor peuters en kinderen uit groep 1 en 2 activiteiten voor pientere kinderen. Deze activiteiten zijn gericht op de totale ontwikkeling van kinderen, met de nadruk op de cognitieve ontwikkeling. Met deze activiteiten willen we onder andere een 'onderzoekende houding' bij de kinderen stimuleren, hen op hun creativiteit aanspreken, ze laten samenwerken en aandacht besteden aan metacognitieve vaardigheden (anticiperen, reflecteren, enzovoort). We laten de kinderen 'experimenteren' met materialen en kleine probleempjes oplossen.

Piramide voor doelgroepkinderen

Kinderen die door hun thuissituatie risico lopen op een achterstand in de sociaal-emotionele ontwikkeling, de ontwikkeling van taal, rekenen en motoriek (doelgroepkinderen), kunnen met behulp van voor- en vroegschoolse educatie (VVE) deze achterstand inlopen. Via verschillende onderzoeken is aangetoond dat de Piramide-methode effectief is bij kinderen die instromen met een achterstand in hun ontwikkeling. Dit komt onder andere door de gestructureerde opbouw van de projecten, de doorgaande lijn in de projecten voor kinderen van 0 tot 7 en door tutoring, waarbij kinderen met een achterstand door pre-teaching die ondersteuning krijgen die ze nodig hebben om een stapje verder te gaan in hun ontwikkeling.

Inhoudsopgave

De volgende onderwerpen worden in deze notitie toegelicht:

1. Doelgroepkinderen	3
2. Wetgeving	4
3. Aantal dagdelen/uren bezoek peuterspeelzaal/kinderdagverblijf	5
4. Tutorinzet	7
5. Maximale groepsgrootte	9
6. Implementatie van Piramide	9
7. Overige suggesties om de effectiviteit van Piramide te verhogen	10

1. Doelgroepkinderen

Door het percentage doelgroepkinderen vast te stellen per gemeente en per locatie, kan er extra geld beschikbaar gesteld worden voor voor- en vroegschoolse educatie. Wie precies doelgroepkinderen zijn, wordt in de voorschoolse en vroegschoolse educatie op verschillende wijze gedefinieerd. Ook de bepaling van het aantal doelgroepkinderen per gemeente is verschillend, zie figuur 2.

Figuur 2: Definitie van doelgroepkinderen en bepaling van aantal doelgroepkinderen per gemeente

	Voorschoolse educatie (peuterspeelzaal/ kinderdagverblijf)	Vroegschoolse educatie (groep 1 en groep 2 basisonderwijs)
Leeftijd	Van 2,5 tot 4 jaar	Van 4 tot 6 jaar
Definitie	Kinderen die volgens eigen criteria van de gemeente een risico op achterstand hebben in sociaal-emotionele of motorische ontwikkeling of in de ontwikkeling van taal en rekenen.	Kinderen die volgens de gewichtenregeling een extra gewicht van 0,3 of 1,2 krijgen.
Aantal	75% van het aantal kinderen dat op dat moment in groep 1 en 2 volgens gewichtenregeling een extra gewicht krijgt.	Aantal kinderen in groep 1 en 2 met een extra gewicht volgens gewichtenregeling.

Nadere uitleg

Definities van doelgroepkinderen

Het definiëren van doelgroepkinderen gebeurt niet eenduidig:

- In het basisonderwijs wordt bepaald of een kind tot de doelgroep van het VVE-beleid behoort via het zogenaamde leerlinggewicht. Vanaf het schooljaar 2006-2007 is stapsgewijs een nieuwe gewichtenregeling basisonderwijs ingevoerd. Het opleidingsniveau van de ouders bepaalt of een leerling een extra gewicht krijgt van 0,3 of 1,2. Etniciteit als criterium is geschrapt. Als de hoogst genoten opleiding van beide ouders maximaal 2 jaar vmbo gemengde of theoretische leerweg, mavo, havo of vwo is, krijgt het kind gewicht 0,3. Heeft daarnaast één van de ouders maximaal basisonderwijs of (v)so-zmlk als hoogst genoten opleiding dan krijgt het kind gewicht 1,2.
- Gemeenten mogen zelf criteria opstellen om te bepalen of een 2,5 – 4 jarig kind tot de doelgroep van het achterstandenbeleid behoort. Daarbij kan men de gewichtenregeling hanteren, maar ook andere criteria zijn toegestaan, bijvoorbeeld de inschatting van de sociaal-emotionele of motorische ontwikkeling of de ontwikkeling van taal en rekenen. Oordelen van pedagogisch medewerkers, peuterleidsters of consultatiebureaus over kinderen spelen in toenemende mate een rol bij het bepalen of een kind tot de doelgroep van het VVE-beleid behoort. Door de criteria vrij te laten, ontstaat diversiteit in de definitie van de doelgroep van het VVE-beleid.

Berekenen van aantal doelgroepkinderen

Het aantal doelgroepkinderen wordt per gemeente vastgesteld met behulp van de gewichtenregeling basisonderwijs.

- De gewichtenregeling basisonderwijs wordt, zoals eerder besproken, gehanteerd om het aantal doelgroepkinderen in de vroegschoolse periode van het basisonderwijs te bepalen per gemeente en per school.
- Om het aantal doelgroepkinderen tussen 2,5 jaar en 4 jaar te bepalen wordt ook gebruikgemaakt van bovenstaande gewichtenregeling. Men gaat hierbij ervan uit dat het percentage doelgroepkinderen in de voorschoolse periode gelijk is aan het percentage doelgroepkinderen in groep 1 en groep 2. Alleen zitten er in groep 1 en 2 meer kinderen, omdat dit twee leerjaren betreft. De periode tussen 2,5 en 4 jaar betreft maar 1,5 jaar. Daarom wordt het aantal doelgroepkinderen in de voorschoolse periode berekend door 75% te nemen van het aantal doelgroepkinderen dat in groep 1 en 2 zit.

Omgaan met doelgroepkinderen binnen Piramide

In het algemeen geldt hoe hoger het percentage doelgroepkinderen, hoe intensiever er met Piramide gewerkt moet worden om gunstige effecten te creëren. Daarom is het belangrijk dat de financiering van locaties mede gebaseerd wordt op het aantal doelgroepkinderen. In de praktijk kan soms blijken dat een specifiek 'doelgroepkind' zich sneller ontwikkelt dan verwacht of helemaal geen achterstand blijkt te hebben, terwijl een 'niet-doelgroepkind' wel een achterstand heeft in zijn ontwikkeling. Door (dagelijkse) observatie en toetsing wordt binnen Piramide nagegaan welke kinderen daadwerkelijk extra aandacht nodig hebben. En krijgen de kinderen de begeleiding die aansluit bij hun ontwikkeling.

2. Wetgeving

Nadere uitleg

Sinds de ingang van de Wet OKE² zijn gemeenten verantwoordelijk om te zorgen voor voldoende aanbod van voor- en vroegschoolse educatie voor alle doelgroepkinderen van 2,5 tot 6 jaar. Daarnaast worden opleidingseisen gesteld aan de professionals die een groep kinderen in de voor- en vroegschoolse educatie begeleiden.

In de vroegschoolse educatie, groep 1 en 2 van het basisonderwijs, wordt al standaard aan een aantal voorwaarden voldaan. Voor alle kinderen vanaf vier jaar is er plek in het basisonderwijs om meer dan vier dagdelen per week naar de school te gaan. De meeste kleuters gaan namelijk zeven of acht dagdelen per week naar school. Daarnaast zijn er duidelijke eisen voor het minimale opleidingsniveau van leerkrachten (Pabo of KLOS). In de voorschoolse periode is tot augustus 2010 aan deze voorwaarden nog niet vanzelfsprekend voldaan.

Wetgeving voorschoolse educatie

Sinds 1 augustus 2010 is de wet 'Ontwikkelingskansen door kwaliteit en educatie' (Wet OKE) in werking getreden met als doel het effectiever tegengaan van achterstanden bij jonge kinderen. Deze wet richt zich onder meer op: kwaliteitseisen voor peuterspeelzalen, financiële toegankelijkheid van peuterspeelzalen, samenwerking tussen peuterspeelzalen en kinderdagverblijven (doorlopende leerlijnen), een beter en breder aanbod van voorschoolse educatie in peuterspeelzalen en kinderdagverblijven en een hogere deelname van doelgroepkinderen aan voorschoolse educatie.

In het Besluit basisvoorwaarden kwaliteit voorschoolse educatie (7 juli 2010) zijn zes kwaliteitseisen gesteld voor de uitvoeringscondities en kwaliteit van voorschoolse educatie aan doelgroepkinderen:

1. voorschoolse educatie wordt gegeven op een peuterspeelzaal of een kinderdagverblijf;
2. ten minste vier dagdelen van ten minste 2,5 uur of ten minste 10 uur per week;
3. de maximale groepsgrootte is 16 en een bezetting van ten minste één beroepskracht per acht kinderen is verplicht;
4. het personeel dat voorschoolse educatie geeft heeft minimaal de opleiding Sociaal Pedagogisch werker 3 (PW-3);
5. het personeel heeft specifieke scholing over voorschoolse educatie gehad;
6. er worden integrale programma's voor voorschoolse educatie gebruikt, zoals Piramide.

In figuur 3 (uit: Besluit basisvoorwaarden voor de kwaliteit van voorschoolse educatie, 7-7-2010) zijn de vereisten die worden gesteld aan voorschoolse educatie naast de bestaande vereisten voor peuterspeelzalen en kinderdagverblijven gezet.

Figuur 3: Vereisten voorschool, peuterspeelzaal, kinderdagverblijven.

	Peuterspeelzaal	Kinderdagverblijf	Voorschoolse educatie
Locatie	-	-	Peuterspeelzaal of kinderdagverblijf
Dagdelen	-	-	Minimaal 4
Maximale groepsgrootte	16	16	16
Maximale verhouding personeel-kind	1:8	1:6 (2-3 jarigen) en 1:8 (3-4 jarigen)*	1:8
Opleidingsniveau personeel	Minimaal één beroepskracht op pw-3 niveau**	Minimaal twee beroepskrachten op pw-3 niveau** ***	Minimaal twee beroepskrachten op pw-3 niveau** ***
Extra scholingseis	-	-	Module/training/certificaat voor voorschoolse educatie
Programma	-	-	Programma gericht op vier ontwikkelingsdomeinen

* Zie: Beleidsregels kwaliteit kinderopvang

** Conform CAO

*** Indien de groepsgrootte <9 volstaat één beroepskracht op PW-3 niveau

Het is belangrijk dat aan de minimale kwaliteitseisen wordt voldaan. Een VVE-aanbod aan doelgroepkinderen dat niet aan deze eisen voldoet, zal niet of nauwelijks effect sorteren³.

² Kamerstukken II, 2007/2008, 31293, nr1, nr1. Kamerstukken II, 2008/2009, 31989, nr1.

³ Leseman, P.P.M. & Doolaard, S. (2008). Versterking van het fundament. Groningen: GION. Nap-Kolhoff, E., Schilt-Mol, T. van, Simons, M., Sontag, L. Steensel, R. van & Vallen, T. (2008). VVE onder de loep. Tilburg: IVA.

Aantal plekken voorschoolse educatie

Gemeenten hebben een regierol in het onderwijsachterstandenbeleid om aan bovenstaande kwaliteitseisen te voldoen voor het aantal doelgroepkinderen dat per gemeente is vastgesteld. Echter niet alle doelgroepkinderen zullen deelnemen aan de voorschool volgens bovenstaande kwaliteitseisen. Gemeenten kunnen ouders niet verplichten om hun kinderen ten minste vier dagdelen of ten minste 10 uur deel te laten nemen aan voorschoolse educatie. Gemeenten hebben wel een inspanningsplicht om ouders hiervoor te motiveren en om voldoende aanbod te creëren dat voldoet aan bovenstaande kwaliteitseisen. Doordat niet alle doelgroepkinderen deelnemen aan voorschoolse educatie, zijn er extra plaatsen die de gemeente beschikbaar moet stellen voor niet-doelgroepkinderen.

Invoeringsvarianten gemeenten

Daarnaast is de uitvoering van het beleid niet zomaar overal toe te passen, omdat dit zou betekenen dat elk kinderdagverblijf of elke peuterspeelzaal, bezocht door één of meer doelgroepkinderen, aan bovenstaande kwaliteitseisen zou moeten voldoen. Dit is in veel gemeenten praktisch onuitvoerbaar. Binnen een gemeente zijn verschillende invoeringsvarianten mogelijk.

3. Aantal dagdelen/uren bezoek peuterspeelzaal/kinderdagverblijf

Nadere uitleg

Om positieve effecten te creëren bij doelgroepkinderen, is het belangrijk om de Piramide-methode minimaal vier dagdelen ofwel tien uur per week aan te bieden⁴. Zoals eerder is toegelicht, wordt binnen het basisonderwijs ruimschoots voldaan aan de eis voor het aantal dagdelen Piramide. Binnen de kinderopvang of binnen het peuterspeelzaalwezen, is niet automatisch aan deze voorwaarde voldaan. Hiervoor worden in deze paragraaf enkele suggesties gedaan.

Om daadwerkelijk te kunnen profiteren van Piramide moeten kinderen gedurende een langere periode (minimaal één jaar) de peuterspeelzaal, het kinderdagverblijf of het basisonderwijs bezoeken waar gewerkt wordt volgens de Piramide-methode.

Onderbouwing

Zoals vermeld in de inleiding is via verschillende onderzoeken aangetoond dat de Piramide-methode effectief is bij het wegwerken van achterstanden bij kinderen die instromen met een achterstand in hun ontwikkeling. De onderzoeken naar effecten van VVE-programma's in Nederland waren kortlopend en kleinschalig. Onderzoek, waarbij langetermijneffecten van VVE-programma's worden onderzocht is in Nederland helaas nog niet uitgevoerd. Verschillende internationale onderzoeken geven echter vertrouwen dat een VVE-programma als Piramide ook goede lange termijneffecten zal opleveren. Gorey heeft in 2001 de effecten van een aantal programma's vergeleken. Alleen met intensieve programma's kunnen substantiële lange termijneffecten worden bereikt bij doelgroepkinderen. Kort samengevat: een intensief programma is een goede investering in de toekomst van kinderen, een weinig intensief programma is geldverspilling⁵.

Suggesties voor concrete uitwerkingen en voorbeelden

We noemen hieronder enkele voorbeelden van varianten en geven voorbeelden hoe Piramide hier ingezet kan worden, zie figuur 4.

Figuur 4: Invoeringsvarianten bij aantal dagdelen / uren bezoek peuterspeelzaal/kinderdagverblijf

Tijd per week per groep	Uitvoering Piramide*
4 dagdelen/10 uur	- 11 projecten uitvoeren
Minder dan 4 dagdelen /10 uur	Oplösungen
	- Minder projecten of
	- Minder activiteiten per project
Combinatie van 4 dagdelen/10 uur en minder	Oplösing
	- Meer of minder activiteiten per project

* Naast de 11 projecten heeft Piramide ook een Welkomprogramma

Per gemeente en binnen peuterspeelzalen en kinderdagverblijven zijn verschillende organisatievormen mogelijk om Piramide in te voeren. Piramide-trainers kunnen helpen bij het bedenken van een praktische organisatie die aansluit bij de wensen en mogelijkheden van een gemeente en van een specifieke locatie.

⁴ Vegt, A.L. van der, Rutten, S., Schonewille, B. (2007). Vier dagdelen VVE, Kosten, organisatorische gevolgen en te verwachten effecten. Utrecht: Sardes.

⁵ Vegt, L. van der, Studulski, F. & Klopogge, J. (2007). Voorschoolse voorzieningen en onderwijskansen. Utrecht: Sardes.

Piramide in 4 dagdelen/10 uur per week

Wanneer een kind vier dagdelen of tien uur per week een Piramide-locatie kan bezoeken, kan een project in drie weken worden uitgevoerd. De elf Piramide-projecten kunnen dan gedurende een jaar met voldoende diepgang aan bod komen. Op locaties met een hoog percentage doelgroepkinderen ontstaat binnen een peuterspeelzaal of binnen een kinderdagverblijf vaker een voorschool. Hier komen alle kinderen vier dagdelen samen om zich te ontwikkelen met behulp van Piramide. Doelgroepkinderen in de omgeving worden door de gemeente gestimuleerd om deze voorscholen te bezoeken. Het is mogelijk om een goede opbouw in het programma aan te brengen, omdat alle kinderen meestal aanwezig zijn.

Piramide in minder dan 4 dagdelen/10 uur per week

Groepen waarbij de kinderen slechts twee of drie dagdelen per week de peuterspeelzaal of het kinderdagverblijf bezoeken, zullen nauwelijks/geen doelgroepkinderen bevatten. Er kan dan een lichtere variant van Piramide uitgevoerd worden waar deze kinderen nog voldoende van kunnen profiteren.

Pedagogisch medewerkers en leidsters zullen een keuze moeten maken uit het aanbod van Piramide. Er zijn twee mogelijke oplossingen denkbaar:

- minder projecten uitvoeren;
- minder activiteiten per project uitvoeren.

Wat de beste oplossing is, hangt af van de lokale situatie. Piramide-trainers kunnen helpen bij het uitwerken van een oplossing die optimaal aansluit bij de wensen en mogelijkheden van een locatie. We lichten beide oplossingsrichtingen toe.

Minder projecten uitvoeren

Op locaties waar kinderen slechts twee of drie dagdelen per week naar toe gaan lijkt een verstandig compromis: minder dan elf projecten per jaar uitvoeren in telkens vier weken in plaats van drie weken. Door voldoende tijd te nemen, kan het project met voldoende diepgang worden uitgevoerd. Door het overslaan van een project kan wel de doorgaande lijn over meerdere jaren doorbroken worden. Wanneer kinderen overgaan naar een nieuwe groep, is het belangrijk om tijdens de overdracht goed te communiceren welke projecten zijn uitgevoerd, waardoor de nieuwe pedagogisch medewerker, leidster of leerkracht daar met zijn/haar didactisch aanbod op kan aansluiten.

Minder activiteiten per project uitvoeren

Er kan ook voor gekozen worden om minder activiteiten per project aan te bieden. Dit is met name mogelijk als de kinderen gedurende drie dagdelen per week komen. De projecten kunnen dan toch in een periode van drie weken uitgevoerd worden door met name de projectstappen Oriënteren en Demonstreren samen te nemen. Door deze eerste stappen sneller te doorlopen, blijft er toch nog voldoende tijd over voor Verbreden en Verdiepen.

Piramide in combinatie van 4 dagdelen/10 uur en minder

Op een kinderdagverblijf zijn de groepen kinderen niet dagelijks in dezelfde samenstelling aanwezig. Het aantal dagdelen dat kinderen aanwezig zijn verschilt, evenals de dagen van de week waarop kinderen een kinderdagverblijf bezoeken. Ook op een peuterspeelzaal wordt voor doelgroepkinderen de mogelijkheid gecreëerd om vier dagdelen met Piramide te spelen en te ontdekken. Voor kinderen die niet tot de doelgroep behoren is het soms niet mogelijk om vier dagdelen de peuterspeelzaal te bezoeken. Op locaties met minder doelgroepkinderen worden vaak twee varianten gehanteerd. Doelgroepkinderen komen vier dagdelen en niet-doelgroepkinderen komen twee of drie dagdelen.

Meer of minder activiteiten uitvoeren

Voorkomen moet worden dat kinderen die vier dagdelen aanwezig zijn telkens activiteiten dubbel meemaken en kinderen die minder vaak aanwezig zijn hele stappen overslaan. Binnen een Piramide-project staan veel activiteiten waaruit een keuze gemaakt kan worden. Dit geeft de mogelijkheid om te variëren en te differentiëren. Het is belangrijk dat alle kinderen de vier projectstappen doorlopen om het thema via een goede opbouw en met voldoende diepgang te ervaren. De kinderen hoeven echter niet allemaal dezelfde activiteiten uit te voeren. De kinderen die een ontwikkelingsachterstand hebben en die vier dagdelen komen zullen meer activiteiten uitvoeren en hierdoor langer stilstaan bij de stappen. De kinderen die twee of drie dagdelen komen zullen met minder activiteiten sneller door de stappen gaan.

4. Tutorinzet

Nadere uitleg

Preventieve tutoring (ook wel pre-teaching genoemd) blijkt een effectief middel om de achterstanden in de ontwikkeling van kinderen te verkleinen. Voorafgaand aan een groepsactiviteit bereidt de tutor met een kind of met een groepje kinderen deze activiteit op een andere manier voor. Vervolgens ondersteunt de tutor deze kinderen tijdens de groepsactiviteit, zodat ze met succes mee kunnen doen. Voor kinderen met een grote achterstand wordt via tutoring een intensivering van de leertijd gerealiseerd, omdat ze individueel of in kleine groepjes gerichte ondersteuning krijgen. De tutor kan bovendien goed maatwerk bieden als ze weet op welke terreinen elk kind ondersteuning nodig heeft en hoe elk kind leert. Andere taken van de tutor zijn het afnemen van toetsen. Daarnaast moet een tutor ook voldoende tijd hebben voor administratie en overleg met de pedagogisch medewerkers, leidsters en leerkrachten. Piramide heeft tutoring ontwikkeld voor kinderen vanaf drie jaar.

Het ligt voor de hand om de tutorinzet afhankelijk te maken van het aantal kinderen dat extra ondersteuning nodig heeft. Er is wel een minimum tutorinzet voor kinderen met een achterstand nodig om te kunnen garanderen dat de tutor een vertrouwensrelatie op kan bouwen met de kinderen en de preventieve tutoring gestalte kan geven. We gaan hierbij uit van een minimum van vier tutoractiviteiten per kind per week en aanwezigheid bij de voorbereide groepsactiviteit. Van ambulante tutoring, waarbij een voor de kinderen vreemde tutor af en toe wat ondersteuning geeft aan enkele kinderen, mag geen hoog rendement verwacht worden.

In een groep met dubbele bezetting van personeel, kan een vaste leidster, pedagogisch medewerker of leerkracht de tutoractiviteiten in de groep uitvoeren, indien haar collega tijdelijk alleen de groep kan draaien. Dit is natuurlijk afhankelijk van het aantal kinderen en de zorg die deze kinderen verlangen. Een tutor kan ook een aparte pedagogisch medewerker, leidster, leerkracht of remedial teacher zijn die in verschillende groepen werkt.

Suggesties voor concrete uitwerkingen en voorbeelden

Per ingang van de wet OKE (1 augustus 2010) is het gemakkelijker om dubbele bezetting van personeel te financieren in een peutergroep, wat in veel gevallen mogelijkheden biedt voor tutoring door één van de leidsters/pedagogisch medewerkers. Soms is het nodig om daarnaast een aparte tutor aan te stellen. Tutoring is tijdrovend en kostbaar. De beschikbare tutorformatie moet dus zo effectief en efficiënt mogelijk ingezet worden. Hieronder staat een aantal suggesties voor een optimale inzet van de tutor. Welke aanpak het beste is zal per locatie verschillen. Tijdens de training dient aan het efficiënt organiseren van de tutoring met voorrang aandacht te worden besteed. Piramide-trainers kunnen helpen bij het opstellen van een uitgekiend tutorrooster.

De suggesties hebben betrekking op:

- het takenpakket van de tutor;
- de criteria die worden toegepast om kinderen aan tutoring toe te wijzen;
- de inhoud van tutoring;
- individueel werken of werken met groepjes tutorkinderen;
- de hoeveelheid tutortijd per kind.

Het takenpakket van de tutor

De hoofdtaak van de tutor is het ondersteunen van de kinderen die dat nodig hebben. Alle andere taken (zoals administratie, het afnemen van toetsen, enzovoort) hebben geen direct effect op de kinderen. Bij beperkte tutorformatie is het van belang kritisch te kijken naar de tijd die besteed wordt aan dergelijke taken.

Criteria voor toewijzing van kinderen aan de tutoring

Bij Piramide geldt als hoofdcriterium voor toewijzing van kinderen aan de tutoring dat kinderen op één van de toetsen (Taal voor peuters of Rekenen voor peuters of Taal voor kleuters of Rekenen voor kleuters) een vaardigheidsniveau D- of E of volgens de nieuwe normering vaardigheidsniveau V moeten hebben. Als dat een te groot aantal tutorkinderen oplevert voor de beschikbare tutorinzet, kan het toewijzingscriterium worden veranderd. Er zijn diverse mogelijkheden:

- Alleen de kinderen met een vaardigheidsniveau E (of volgens de nieuwe normering V-) komen in aanmerking voor tutoring. Het gevolg is dat het aantal tutorkinderen drastisch terugloopt;
- Alleen kinderen opnemen in de tutoring die volgens beide toetsen een vaardigheidsniveau D of E hebben (of V volgens de nieuwe normering). Het aantal tutorkinderen zal dan beperkt afnemen.

Ook kinderen die een achterstand hebben in hun sociaal-emotionele ontwikkeling kunnen in aanmerking komen voor tutoring.

De inhoud van tutoring

De tutoring kan inhoudelijk worden gedifferentieerd.

- Er kunnen verschillende accenten worden gelegd binnen de tutoring, afhankelijk van de specifieke behoefte en het niveau van het kind.
- Er kan worden gedifferentieerd door kinderen te tutoeren op grond van diagnostische informatie die beschikbaar is via toetsen en observatie. Kinderen die alleen laag scoren op de toetsen Rekenen voor peuters of Rekenen voor kleuters kunnen bijvoorbeeld alleen tutoring krijgen bij de activiteiten gericht op denken en oriëntatie op ruimte en tijd (rekenen) uit de projecten.

Differentiatie stelt hoge eisen aan de vaardigheden van de tutor, want dit maakt de taak van de tutor complexer. Differentiatie kan tijdsbesparing opleveren als de tutortijd hoofdzakelijk wordt gebruikt om te werken aan die ontwikkelingsgebieden waarop het kind uitvalt. De voorbereidingstijd voor de tutor zal wel toenemen: hij/zij moet de inhoud van de tutoring voor verschillende kinderen uitwerken.

Werken met groepjes tutorkinderen

Individuele begeleiding van kinderen die daarvoor in aanmerking komen is het uitgangspunt van de Piramide-methode. Een voor de hand liggend alternatief is het tutoeren van groepjes kinderen. Dat dat tijdsbesparing oplevert is duidelijk, maar het is van belang ook goed oog te hebben voor mogelijke nadelen. Enkele mogelijkheden:

- Werken met twee kinderen per sessie.
Hiermee wordt het aantal kinderen dat kan worden begeleid binnen een hoeveelheid tutortijd verdubbeld. Aan het werken met tweetallen kleven zowel nadelen als voordelen.
Een voordeel van het werken met tweetallen kan zijn dat de kinderen ook van elkaar(s voorbeeld) kunnen leren. Bovendien ontstaan er nu mogelijkheden voor samen spelen en onderlinge interactie. Sommige kinderen zullen zich veiliger voelen als ze samen met een ander kind tutoring krijgen. Een nadeel is dat de aandacht van de tutor over beide kinderen moet worden verdeeld. Kinderen kunnen goed tegelijkertijd handelen en de instructie kan aan beide kinderen tegelijk worden gegeven, maar de interactie tussen tutor en kind verliest aan intensiteit.
Een nadeel kan ook zijn dat één van beide kinderen sneller of beter reageert, wat ten koste kan gaan van de betrokkenheid van het andere kind. Aan de samenstelling van de groepjes moet daarom de nodige zorg worden besteed.
- Werken met drie of vier kinderen per sessie.
Er kan worden gewerkt met een vaste of een wisselende groepssamenstelling.
Bij het werken met tutorgroepjes gelden dezelfde voor- en nadelen als bij het werken met tweetallen. Werken met groepjes tijdens de tutoring zal het gunstigst uitpakken bij oudere kinderen (groep 2). Hun sociale ontwikkeling is verder gevorderd, waardoor onderlinge interactie en leren van elkaar meer rendement op kan leveren.

Differentiatie hoort ook tot de mogelijkheden: de kinderen met een vaardigheidsniveau E kunnen individueel tutoring ontvangen en de kinderen met vaardigheidsniveau D in kleine groepjes van twee, drie of vier kinderen. De 'leerbaarheid' van deze laatste groep wordt groter geacht.

Hoeveelheid tutortijd per kind

Het is ook mogelijk minder tutortijd per kind te besteden. Enkele mogelijkheden:

- De lengte van de tutorsessies kan worden verkort.
De mogelijkheden hiertoe zijn beperkt. Hoe korter de sessies, hoe meer tijd er relatief gezien besteed wordt (en verloren gaat) aan het ophalen van de kinderen.
- De tutortijd kan gedifferentieerd worden ingezet, bijvoorbeeld door aan de kinderen met de grootste achterstanden de meeste tijd te besteden.

Samenvatting

Kort samengevat luidt het advies ten aanzien van de tutorinzet in peutergroepen en groep 1 tot en met 2 van het basisonderwijs als volgt:

- De gewenste tutorinzet is afhankelijk van het aantal kinderen per groep dat extra ondersteuning nodig heeft.
- De beschikbare tutorformatie moet zo effectief en efficiënt mogelijk ingezet worden.
 - Binnen het takenpakket van de tutor moet het daadwerkelijk ondersteunen van kinderen de hoofdmoot vormen. Andere taken mogen geen onevenredig groot beslag leggen op de tijd van de tutors.
 - De tutor kan met kleine groepjes kinderen werken.
 - Eventueel kunnen de criteria voor toewijzing van kinderen aan de tutoring zo aangepast worden dat minder kinderen geselecteerd worden.
- De tutoring kan inhoudelijk worden gedifferentieerd.

5. Maximale groeps grootte

Nadere uitleg

Om effectief te kunnen werken met jonge kinderen, moet goed gekeken worden naar de leidster/leerkracht-kindratio. Als groepen te groot worden, wordt het steeds moeilijker om goed met de kinderen te werken. Eén manier om toch goed met grotere groepen te kunnen werken is: meer handen in de groep. De inzet van extra pedagogisch medewerkers, leidsters, leerkrachten, klassenassistenten en groepshulpen stelt de pedagogisch medewerkers, leidsters en leerkrachten in de gelegenheid om zich te concentreren op hun eigenlijke werk. Binnen Piramide neemt de tutor ook een deel van de taken van de leidsters en leerkrachten over, namelijk het extra ondersteunen van de kinderen met een achterstand in hun ontwikkeling. Daarnaast is het van belang om te kijken naar de optimale groeps grootte, zie figuur 5. Op locaties met grote concentraties doelgroepkinderen moeten de groepen niet te groot zijn, want relatief veel (doelgroep)kinderen kunnen zich minder goed concentreren of doen een groot beroep op de aandacht van de pedagogisch medewerkers, leidsters en leerkrachten. Die groeps grootte verschilt voor de diverse leeftijdsgroepen. Oudere kinderen hebben immers veel minder aandacht en verzorging nodig dan peuters. De opgenomen aantallen moeten gezien worden als een richtlijn. Het is moeilijk om de optimale groeps grootte exact vast te stellen.

Figuur 5: Richtlijnen maximale groeps grootte per invoeringsvariant.

Invoeringsvariant	Peuterspeelzaal/kinderdagverblijf	Basisonderwijs
Regulier	12	20
Light	14*	25
Ultralight	16*	25

*In een kinderdagverblijf is de maximale verhouding personeel-kind 1:6 (2-3 jarigen) en 1:8 (3-4 jarigen)

Onderbouwing van de condities

De leidster/kindratio wordt vaak genoemd als kwaliteitskenmerk van kinderopvang, peuterspeelzaalwerk en basisonderwijs. Zo stelden Burchinal e.a. (2002) vast dat een beperkt aantal kinderen per leidster een positief effect had op de mondelinge taalvaardigheid van de kinderen⁶.

Ook in de kinderopvang blijkt de leidster/kindratio van belang. In Nederland is een leidster/kindratio van 1 op 5 bij 0 – 3 jarige kinderen normaal. Tegelijk wordt geconstateerd dat de sensitiviteit van de pedagogisch medewerkers gemiddeld genomen lager is, dan de sensitiviteit van ouders van kinderen. Sensitiviteit van pedagogisch medewerkers is een voorwaarde voor een hoge pedagogische en/of educatieve kwaliteit van de kinderopvang. Om de educatieve kwaliteit van de kinderopvang in Nederland te verhogen wordt aanbevolen om de leidster/kindratio te verbeteren.⁷

6. Implementatie van Piramide

Implementatie van Piramide vraagt om vrij intensieve training en begeleiding. Tijdens een training komen kennis en vaardigheden van de pedagogisch medewerkers, leidsters en leerkrachten op een steeds hoger niveau en men leert steeds adaptiever en meer gedifferentieerd te werken met Piramide. Goed en adaptief werken met Piramide doet een groot beroep op de vaardigheden van de pedagogisch medewerkers, leidsters, leerkrachten en tutors: goede begeleiding en coaching op locatie, liefst ook met behulp van video, is daarom een vereiste.

Piramide-training

Verspreid over het land zijn verschillende Piramide-trainers beschikbaar die training op locatie of training aan deelnemers van verschillende locaties kunnen verzorgen. Piramide-trainers kunnen aangeven hoe er – binnen bepaalde grenzen – flexibel omgegaan kan worden met de trainingen, aansluitend op eventuele specifieke wensen van locaties die Piramide in willen voeren. Eventueel kunnen onderwerpen waarmee de leidsters en leerkrachten al voldoende bekend zijn niet of slechts beperkt behandeld worden. De training over die onderwerpen kan dan volstaan met het oprispen van de al aanwezige kennis en vaardigheden. Begeleiding en coaching op locatie is essentieel om de pedagogisch medewerkers, leidsters en leerkrachten de methode echt goed in de vingers te laten krijgen. Om na te gaan welke Piramide-trainers bij u in de buurt werken, kunt u kijken op <http://www.cito.nl/Piramide/trainingen>.

⁶ Steensel, R.C.M. van, e.a. De effectiviteit van voorschoolse kindercentra en de invloed van centrumkenmerken en gezinsachtergrond” In Pedagogische Studiën jaargang 84 pag 193 e.v.

⁷ M. Riksen - Walraven tijdens presentatie op het internationale congres voor Early Childhood Education, maart 2008

Intern begeleiders, medewerkers van onderwijsbegeleidingsdiensten of welzijnsinstellingen of docenten van opleidingen kunnen bij Cito de opleiding tot Piramide-trainer volgen. Na certificering kunnen deze trainers op hun locatie(s) of elders in het land Piramide-trainingen verzorgen.

De training van leerkrachten die in groep 3 met Piramide werken, heeft een beperkter karakter, omdat Piramide in groep 3 minder veelomvattend is. Immers: scholen die in groep 3 met Piramide werken gebruiken voor het leren lezen, schrijven en rekenen hun eigen, aparte methode.

7. Overige suggesties om de effectiviteit van Piramide te verhogen

Extra ondersteuning van ouders

Piramide kent een oudercomponent: een aantal onderdelen van Piramide is specifiek gericht op het verhogen van de ouderbetrokkenheid. Hierbij kan gedacht worden aan de spelinloop en de ouderwaken waarbij ouders deel uitmaken van de groep. Per project zijn er daarnaast enkele oudergerichte activiteiten, staat er een oudertafel in de hal met thematische materialen en informatie en krijgen ouders de ouderbrochure mee naar huis met versjes en liedjes uit het project en suggesties voor thematische activiteiten om thuis uit te voeren samen met hun kind. Op deze wijze zorgt Piramide voor extra ondersteuning van de ouders bij het leuk en effectief spelen en praten met hun kind(eren). Daarnaast wordt in diverse gemeenten Piramide voorzien van een versterkte oudercomponent.

Onderbouwing

Piramide is een instellingsprogramma; de focus is met name gericht op activiteiten die met de kinderen uitgevoerd worden op basisscholen, peuterspeelzalen en kinderdagverblijven. Naast dergelijke instellingsprogramma's bestaan er thuisprogramma's zoals Opstap en Opstapje. Ook dergelijke programma's blijken effect te sorteren, zij het minder sterk dan programma's als Piramide en Kaleidoscoop. Het NJI heeft het programma VVE-thuis ontwikkeld, dat aansluit bij verschillende VVE-programma's en dus ook bij Piramide. In het boek *Onderwijs met taalkwaliteit*, uitgegeven bij het KPC onder redactie van Frans Teunissen en Hilde Hacquebord in 2002, wordt een aantal conclusies getrokken op basis van een analyse van het vele onderzoek dat internationaal gedaan is naar de effecten van VVE-programma's. Een in dit kader relevant citaat: "Als kwalitatief hoogwaardige instellingsprogramma's echter gecombineerd worden met aansluitende gezinsprogramma's, ontstaan de sterkste effecten op de korte termijn die ook langer intact blijven en die een uitstraling hebben naar andere, niet onmiddellijk aangestuurde variabelen".